

Toplumsal Uyum ve Yabancılaşma Sarkacında Erken Dönem [15-17. Yüzyıl] Osmanlı-Sırp İlişkileri

Ottoman-Serbian Relations in the Early Period [15-17th Century] on the Axis of Social Adaptation and Alienation

İsa Abidoğlu*

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

**Araştırma Makalesi
Research Article**

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* Anadolu Üniversitesi
isaabidoğlu@anadolu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3559-2304

Başvuru / Submitted:

13 Kasım 2023

Kabul / Accepted:

2 Şubat 2024

DOI: 10.21021/osmed.1389919

Atıf/Citation:

Abidoğlu, İ. "Toplumsal Uyum ve Yabancılaşma Sarkacında Erken Dönem [15-17. Yüzyıl] Osmanlı-Sırp İlişkileri", Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 20 (2024): 174-194.

Benzerlik / Similarity: 22

Öz

Bu makale, Osmanlı döneminde Sırp kültürünü ve onun çeşitli yönlerini ele almakla birlikte özellikle Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan tebaasına karşı belirli bir pragmatik tutum sergilediği erken dönemlerde, Sırp'ların yerel uygulamalarında ve sosyo-kültürel örüntülerinde ortaya çıkan dönüşüme odaklanmaktadır. Osmanlı Devleti, kendi yönetim kültürüyle çelişecek birtakım politikaları yürürlüğe sokmayı göze alarak Balkanlarda Sırp'lardan oluşan gayrimüslim tebaayı kendi feodal-idari ve sosyo-politik yapısına uyarlamayı başarmış ve bu sayede egemenlik nüfuzunu kalıcı kılabilmıştır. Osmanlı Devleti söz konusu yönetim refleksini her şeyden önce kendi siyasi, kültürel ve toplumsal sürekliliğini koruma amacıyla ortaya koymuştur. Makale aynı zamanda Sırp toplumunda Osmanlı tebaası olma süreciyle görülmeye başlayan kültürel ve dini senkretizm olgusuna odaklanmakta ve bu olguyu senkretizm karşıtı eğilimlerle ilişkili olgularla bağlantılı olarak analiz etmektedir. Öte yandan bu makalede temel amaç, Sırp kültürünün Osmanlı Rumeli'sinde gelişen çok etnikli, çok dinli ve çok dilli ortak bir kültür inşa etme süreci üzerindeki etkisini göstermektir. Bu amaç doğrultusunda elde edilen bulgularda Sırp toplumunun, yerel beylikler ve Osmanlı yöneticileri arasında süregelen ilişkilerde denge unsuru haline geldikleri ve bu hal ile birlikte Osmanlı ordusunda çeşitli kademelerde görev alarak imparatorluğun savunmasına katkıda bulunma imkanını elde ettikleri görülmektedir. Söz konusu durum Sırp'lara din-toplum-yönetim etkileşimi açısından dinamik bir yapıyı kazandırmış ve onları Osmanlı devlet yapısına daha fazla entegre etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din-toplum Etkileşimi, Osmanlı Tarihi, Balkan Kültürü, Sırp Kültürü

Abstract

This article deals with Serbian culture and its various aspects during the Ottoman period, focusing in particular on the transformation of Serbian local practices and socio-cultural patterns in the early period when the Ottoman Empire displayed a certain pragmatic attitude towards its Christian subjects. The Ottoman Empire was able to adapt the non-Muslim subjects in the Balkans, consisting of Serbs, to its feudal-administrative and socio-political structure, at the risk of enacting policies that would contradict its own administrative culture, and thus to perpetuate its sovereign influence. The Ottoman state put forth this administrative reflex first and foremost in order to preserve its own political, cultural and social continuity. The article also focuses on the phenomenon of cultural and religious syncretism in Serbian society that emerged in the process of becoming Ottoman subjects and analyzes it in relation to phenomena associated with anti-syncretist tendencies. On the other hand, the main aim of this article is to show the impact of Serbian culture on the process of building a common multi-ethnic, multi-religious and multi-lingual culture that developed in Ottoman Rumelia. The findings obtained for this purpose show that the Serbian community became a balancing factor in the ongoing relations between the local principalities and the Ottoman rulers, and with this state of affairs, they gained the opportunity to contribute to the defense of the empire by serving at various levels in the Ottoman army. This situation gave Serbs a dynamic structure in terms of religion-society-administration interaction and further integrated them into the Ottoman state structure.

Keywords: Religion-Society Interaction, Ottoman History, Balkan Culture, Serbian Culture

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih içerisinde yönetim alanlarını genişletmesi, farklı etnik grupları ve kültürleri içinde barındıran çok çeşitli bir coğrafyada gerçekleşti. Bu genişlemelerin bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan topluluklar, farklı kültürel etkilerin birleşimine bağlı olarak kendi kimliklerini dönüştürdüler.¹ Bu yazıda, Osmanlı yönetimi altındaki Sırp kültürünün bu dönüşüm sürecini inceleyeceğiz. Zira Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'ı fethettiğinde, Sırp halkı da Müslüman-Türk toplumunun kültürel etkileriyle temas ettiler ve bu etkiler, Sırp kültüründe çeşitli değişikliklere yol açtı. İlk olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam'ı benimsemiş bir devlet olması, Sırp'lar arasında görece İslam'ın yayılmasına yol açtı ve bu da dini dinamiklerde değişikliklere neden oldu.² Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısı ve idari uygulamaları, Sırp toplumunda yeni kurumsal yapıların ortaya çıkmasına ve Sırp'ların Osmanlı yönetimi altında idari görevlerde yer almasına neden oldu. Söz konusu kurumsal dönüşüme rağmen Sırp'ların kendi kimliklerini koruma çabalarını devam ettirdiklerini söylemek gerekir.³ Bu açıdan bakıldığında Sırp topraklarının Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesi, birçok tarihsel-politik ve sosyo-kültürel yönün dikkate alınmasını gerektiren karmaşık bir süreci içermektedir.

Osmanlı hakimiyeti döneminde Sırp kültürünün dönüşüm dinamikleri değerlendirilirken, dikkatler çoğunlukla bu kültürün karakteristik kemikleşmiş yapısıyla ilişkili olarak kendisini başka kültürlerden tecrit etmesine, dolayısıyla yabancı etkilere karşı direncine ve değişmezliğine çekilmiştir.⁴ Dahası Sırp kültürünün Ortodoks Kilisesi'ne içkin bir şekilde bağlı olmasıyla şekillenen geleneksel yapısının yabancı etkilere karşı bağımsızlık kazandığı tezi bir dereceye kadar doğrudur.⁵ Osmanlı hakimiyeti döneminde Balkanlarda Hıristiyan Sırp kültürü arasındaki kültürel alışverişin bu kadar önemli olmasının nedeni budur. Bu nedenle, Hıristiyan Sırp kültürü ile Müslüman Osmanlı kültürü arasındaki kültürel alışveriş, esas olarak Ortodoksluğun mezhepsel unsurları tarafından etkili bir şekilde engellenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Sırp kültürü (Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilen yerlerde yaşayan diğer halkların kültürleri gibi) baskın Osmanlı kültürünün etkisi altında çeşitli dönüşümler geçirmiştir.⁶ Nihayetinde, modern milliyetçilik olgusunun etkisiyle Balkanlarda karmaşık kültürel süreçlerin akabinde modern milliyetçilik anlayışının devreye sokulmasıyla Sırp'lar uzun bir mücadelenin ardından 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı yönetiminden ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁷ Sonraki süreçte Sırp'ların 19. yüzyılda kristalleşen ideolojileri ve inançları ekseninde ürettikleri belirli milliyetçi düşünce şemaları veya ırkçı mitler tarafından Sırp coğrafyasındaki Osmanlı varlığının en ufak izleri

¹ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi* (İstanbul: Ağaç yayıncılık, 1992), 32-33.

² Mirjana Marinkovic, "Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası," *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 5/9, (2012): 46-48.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurum Yay, 1998), 2000-2008.

⁴ Kürşat Korkmaz, "Sırp Milliyetçiliğinin Kuramsal Temelleri," *Karadeniz Araştırmaları Merkezi* 18/71 (2021): 539-541.

⁵ Mirko Blagojevic ve Vladimir Bakrac. "Dynamics of People's Attachment to the (Orthodox) Religion and the Church in Serbia," *Research Result. Sociology and Management* 6/3 (2020): 78-80.

⁶ Ema Miljkovic, "Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire," *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2009): 130-131.

⁷ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 3-14.

silinmeye çalışılmıştır. Bu mitlerin başında, Sırp halkları özelinde Hıristiyanlara yönelik yaygın baskılara, katliamlara ve zulümlere damgasını vuran Osmanlı yönetimi imajı gelmektedir.⁸ Özet olarak Sırp kültürü, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süreli egemenliği altında önemli değişikliklere uğramıştır. Ancak bu dönüşüm sürecinin karmaşıklığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu makale, Osmanlı yönetimi altındaki Sırp kültürünün dönüşümünü ve bu süreçteki ana etkenlerini inceleyecektir. Söz konusu incelemenin amacı ise fetihlerle birlikte din-toplum etkileşimi ile ortaya çıkan toplumsal değişime ışık tutmaktır. Makalenin metodu ise Nitel araştırma yöntemi içinde değerlendirilen belgesel tarama veya diğer ismiyle doküman analizi tekniğine dayanmaktadır. Doküman analizi, var olan kayıt ve belgelerin incelenerek veri elde edilmesi tekniğine dayanmaktadır. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle doküman analizi, basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemdir. Bu süreç ayrıca, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi olarak da tanımlanmaktadır. Aynı zamanda resmi ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Diğer bir tanıma göre ise doküman analizi, birincil araştırma verileri kaynağı olarak çeşitli yazılı metin biçimlerini toplamak, gözden geçirmek, sorgulamak ve analiz etmektir. Kısacası, araştırma konusu hakkında diğer kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış ya da yaratılmış çeşitli yazı, belge, yapım veya kalıntının toplanması ve incelenmesi doküman analizi olarak kabul edilmektedir.⁹

1. Panoramik Açıdan Osmanlı'da Gayrimüslim Tebaa Olarak Sırplar

Osmanlı'nın Balkan coğrafyasını kendi hakimiyeti altına almasının siyasi sonuçları çok iyi bilinmekte ve tarih yazımında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.¹⁰ Ancak, entelektüel dünyada Osmanlı'nın Balkanlardaki hakimiyetinin sosyal yapıda oluşturduğu değişimlerin araştırma konusu olması çok daha yavaş bir sürece tekabül etmektedir. Buna rağmen Sırp toplumunun Osmanlı hakimiyeti altında yaşamış olduğu kültürel ve toplumsal değişimin dikkat çekici boyutta olduğunu vurgulamak gerekir. Sırpların Osmanlı yönetimi altında yaşadıkları bölgelerde 15. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen en önemli sosyal değişim, yüksek statüye sahip Sırp soylu ailelerin ortadan kalkması ve soylu kökenli olmayan dolayısıyla tam mülkiyetli toprağa sahip olmayan yeni Sırp "elitinin" oluşmaya başlaması olmuştur. Bu Sırp elitinin yeni sosyal statüleri elde edişleri, Osmanlı ordusunda ve bürokrasisinde hizmet etmeyi kabul etmeleriyle mümkün olmuştur. Ancak burada belirtmek gerekir ki Balkanların fethinden sonra özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısında Mara Branković gibi orta çağ asilzadelerinin nadir üyeleri¹¹ ve Miloradović-Hrabren ailesi gibi

⁸ Dariusz Kołodziejczyk, "The Turkish Yoke" Revisited: the Ottoman Non-Muslim Subjects Between Loyalty, Alienation, and Riot," *Acta Poloniae Historica* 93 (2006): 190.

⁹ Ramazan Sak vd., "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi," *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi* 4/1 (2021): 227 - 250.

¹⁰ Bkz. Halil İnalcık, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, vol. I: 1300-1600* (Cambridge: 1994). Oliver Jens Schmitt, *The Ottoman Conquest of the Balkans: Interpretations and Research Debates* (Wien: Austrian Academy of Sciences Press, 2016), Edip Durmaz, "Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi Ve İdari Bir Terim Olarak "Rumeli" (12.-19. Yüzyıllarda)," *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4/1 (2014): 68-75, Mehmet İnbaşı, *Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskan, Balkanlar El Kitabı I*, (Çorum: Karam& Vadi Yay, 2006).

¹¹ Mihajlo Popović, "Shedding New Light on the Ties of Mara Branković to the Holy Mountain of Athos and the Translation of Relics", (6th International Hilandar Conference, Ohio State University, 19-21 July 2013), 10.

Hersek'ten gelen soylu Eflak aileleri varlıklarını Osmanlı hakimiyeti içinde devam ettirmişlerdir.¹² Balkanlarda Orta Çağ Sırp asilzade ailelerinin çoğunun Osmanlı fethinden hemen sonra ve hatta önce Macaristan'a kaçtıkları bilinmektedir. Fetihden sonra kalanların ise ya İslam'ı seçtiği ya da Sırp halkının daha geniş sosyal çevresi içinde kaybolduğu aktarılır. Örneğin 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başında, Eflak knezleri tımar sahibi olarak hayatta kalmayı başaran tek Sırpardı. Sonuç olarak Sırp toplumunun yeniden inşası ve nüfuzlu Eflak ailelerinin üyelerinden oluşan yeni bir üst sınıfın yaratılması sürecinin bu şekilde başladığı varsayılır.¹³ 18. yüzyılda ise yukarıda bahsedilen Osmanlı ve geleneksel Sırp kültürünün bir karışımı olarak sentetik kültürel modelin en iyi örneğini sunan bir grup zengin Sırp tüccarın ortaya çıkmasıyla Sırp toplumu yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu seçkin sınıf "Çarşı"da Türklerle birlikte yaşıyor ve onlarla ticaret yapıyorlardı. Dahası bu Sırp tüccarlar daha yüksek sosyal statü elde etmek için gündelik hayatlarına egemen, baskın Müslüman Türk kültürünün modellerini sokmakta bir beis görmemiştir.¹⁴

Sırp halkı özelinde Balkanların değişim sürecine bakıldığında 15. yüzyılın ikinci yarısı, bu yüzyılın ilk yarısına göre toplumsal değişim ve dönüşüm açısından devamlılık dönemi olarak kabul edilebilir. Bu, aynı zamanda, 15. yüzyılın ikinci yarısına ait bağımsız Sırp Orta Çağ devletine dair tarihi kayıtları içeren Osmanlı belgelerinin, Sırp'ların sosyal tarihindeki bazı önemli konuları aydınlatmak için büyük ölçüde kullanılabilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵ Dolayısıyla bu belgelere bakıldığında Sırp Despotluğu'nun (1459) ve Bosna Krallığı'nın (1463) Osmanlı egemenliği altına girmesinin ardından Balkan toplumlarının gelişiminde yeni bir evrenin başladığı görülür. Zira Balkan toplumlarındaki gelişimin evreleri Osmanlıların, öncelikle askeri ve İslami karakteriyle tanımlanan kendi idari sistemlerini, Balkan coğrafyasına taşıyabilmeleriyle ilgilidir. Osmanlı idaresinin Balkanlarda hüküm sürmeye başlaması daha önce var olan sosyal ilişkileri kökten değiştirmemiş olsa da 15. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Sırp toplumu, öncelikle Osmanlı'nın İmparatorluk genelinde uyguladığı asker ve reaya olmak üzere iki gruba ayrışmasından kaynaklanan önemli değişikliklere uğramıştır. Ayrıca, Müslüman ve gayrimüslim nüfus arasındaki zıtlıkta ifadesini bulan dinsel/mezhepsel çeşitlenme çok önemli olmuş ve Sırp toplumunda doğrudan İslam'a geçiş sürecinin az ya da çok yoğunlaşmasına neden olmuştur.¹⁶ Denilebilir ki Osmanlı yönetiminin tarihsel gelişimine bağlı olarak Balkanlar'ın dini manzarası da değişmiştir. Osmanlılar gelmeden önce Balkan yarımadasının Ortodoks bölümünü Bizans, Katolik bölümünü ise Roma ve Macaristan yönetiyordu. Bu iki büyük Hıristiyan mezhebi arasındaki çatışma, bölgenin kültürel ve dini gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Macarlar Katolik inancını doğuya doğru yaymaya çalışırken, batıdaki konumları nedeniyle Osmanlıların Avrupa içlerine ilerlemesini de engellemeye çalışmışlardır. Katolikler, Balkanlarda Papalığın kiliseler üzerindeki hiyerarşik hakimiyetini sürekli olarak desteklemişlerdir. Ortodokslar ise dini eşitlik fikrini benimsemişlerdir. Buna rağmen Osmanlı'nın teopolitik duruşuna bağlı olarak Balkanlarda "üstünlük onuru" sadece

¹² Milan Vasić, "O knežinama Bakića pod turskom vlašću," *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine* (1958): 229-237.

¹³ Ema Miljković, "Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire," 134.

¹⁴ Ema Miljković, "Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire". 130-131.

¹⁵ Ema Miljković ve Svetlana Strugaveric. "Eski ile Yeni Arasındaki Köprü: Osmanlı Yönetiminin İlk Yüzyılında Sırp Toplumu," *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)* 5/9 (2015): 20.

¹⁶ Nedim Filipović, *Islamizacija u Bosni i Hercegovini*. (Tesanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2005).

Konstantinopolis Kilisesi'ne verilmiştir. Bu onur bile diğer kiliselerin iç işlerine karışmayı yasaklamaktadır.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin diğer coğrafyalarda olduğu gibi Balkanlardaki hakimiyeti genel olarak "millet sistemi"ne dayanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde millet terimi gayrimüslim bir dini cemaati ifade etmekteydi. Türkçe millet terimi (Arapça mille; Türkçe mîlel veya milletler) başlangıçta hem bir din hem de dini bir topluluk anlamına geliyordu. Ayrıca 1158'den 1833'e kadar, özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile gayrimüslim imparatorluklar arasındaki çeşitli dahili ve harici yazışmalarda milletten "din veya mezhep" olarak bahsedilmektedir. Millet kavramının kökleri İslam'ın erken dönemlerine dayanmaktadır ve Osmanlılar bu kavramı, İmparatorlukları içindeki azınlıkta olan dini topluluklara, Osmanlı yönetiminin genel üstünlüğü altında kendi işlerini düzenlemek için sınırlı bir güç vermek için kullanmışlardır. Bu bakımdan millet sistemine bağlı olarak Osmanlılar, Sırp'ların, Rum'ların, Ermenilerin ve Yahudilerin, yani "kitaplı dinlerin" milletler halinde örgütlenmesine izin vermiştir.¹⁸ Daha açık ifadeyle Osmanlı İmparatorluğu, varoluş temelini dini/mezhepsel/kültürel unsurları bir arada tutan "millet sistemi"nden almakla birlikte bu sistemin yönetim açısından meşruiyeti İslam tarafından sağlanmaktaydı. İmparatorluğun yasal temeli olan Şeriat düzeni, kısmen gayrimüslimlere yönelik ayrımcı bir politikayı çağrıştırmakla birlikte, aynı zamanda Sultan'ın gayrimüslim tebaası için bir tür koruma ve himaye imkanlarını içeren bazı ayrıcalıkları da garanti altına alıyordu. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. veya 16. yüzyılda o dönemdeki birçok Batı Avrupa ülkesinden daha hoşgörülü olduğu söylenebilir.¹⁹ Ayrıca, Osmanlı millet sisteminde tüm gayrimüslim tebaanın "zimmi" kategorisi altında özel bir vergi sistemine bağlanarak Müslüman egemenliğinde yaşama ve devlet tarafından korunma hakları da belirlenmiş oluyordu. Bu koruma kanununa tabi tutulan zımmilerin Osmanlı yönetimi altında oldukça iyi muamele gördüğü ve toplumsal hiyerarşide kendilerine uygun bir yer verildiği tarihsel kayıtlarda yerini almıştır. Dahası hukukî anlamda Kilise'ye Osmanlı iktidarı tarafından geniş bir özerklik tanınmış ancak Kilisenin en üst yetkilisi konumundaki Patrik'in yabancı bir kültürle ilişki kurması veya iktidarı ilgilendiren konularda başka devletlerle temas kurması, sultanlar tarafından verilen beratlarla bağlanmıştı. Bu nedenle daha önce Sırp devletinin siyasî-dinî varlığının temelini oluşturan *diyarşi* fikri Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki dönemde değerini yitirmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti genellikle taşrada yaşayan kabile tarzı sosyal yapıya sahip Hristiyan nüfusun günlük yaşamına ya da inançlarına müdahale etmediğini söylemek gerekir.²⁰ Bu nedendir ki Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelen eski Sırp devletinin tüm vilayetlerindeki kırsal yerleşimler geleneksel sosyal ilişkilere dayalı kültürlerini koruyabilmiştir. Denilebilir ki, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere yönelik tek kaygısı gayrimüslimlerin tebaa olarak sadakatlerini korumaları ve vergilerini düzenli olarak ödemeleriydi.

¹⁷ Fikret Karaman, "Osmanlı devletinin balkanlardaki mirası," *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2018): 24.

¹⁸ M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek* (İstanbul: Klasik, 2004).

¹⁹ Konur Alp Demir, "Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Adem-i Merkeziyetçi Bir Yönetim Modeli: Millet Sistemi," *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/17 (2019): 412-413. Uğur Kurtaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi," *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/8 (2011): 58-61, Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, 8-9, Tatjana Katic, *Serbia under the Ottoman Rule. Serbian Und Montenegro* (Wien: Österreichische Ost-Und Südostreuropa-Institut 2005), 153.

²⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı imparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 45-50, Ema Miljkovic, "Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire", 136.

Bu nedenle, Balkanlarda yaşayan kırsal toplumlar 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki dönemde eski kültürel modellerini önemli değişikliklere uğramadan korumayı başarmıřtır²¹

Osmanlı'da millet sistemine dayalı hoşgörü temasının modern anlamları çağrıştıran eşitlik kavramını içermediği bilinmektedir. Zira Osmanlı egemenliği altındayken Müslüman nüfusun hâkim olduğu mintikalarda yaşayan Sırp nüfus, şeriatın toplumsal sınırlamalarına uymak zorundaydı. Bu kurallar şer'i vergilerin ödenmesinin yanı sıra Müslüman nüfusa saygı gösterilmesini de öngörüyordu. Müslüman nüfusa yönelik gösterilmesi gereken saygıyı içeren "adab"ın çerçevesine bakıldığında sokakta Müslümanların yolundan çekilmek; Müslüman yolculara üç gün boyunca misafirperverlik göstermek; yeni kilise ve manastır inşasında yönetimin iznini talep etmek, yüksek sesle dini ayin yapmamak ve dini nişanları dikkat çekecek yerlerde asmamak, Müslümanların kendilerine özgü kıyafetlerini giymemek, Müslüman nüfusun yaşadığı mintikada ata binmemek ve silah taşımamak, alışverişi Müslümanlara yasak olan yiyecek ve içecekleri satmamak, Müslümanlarınkinden daha yüksek evler inşa etmemek, Müslüman kadınları nikahına almamak ve mahkemede Müslümanlar arasında hüküm süren davalarda tanıklık yapmamak gibi bir çok kuralı görmek mümkündür. Yukarıda bahsedilen tüm bu yasaklar ve kurallar İslam'ın toplumdaki görsel egemenliğini vurgulasa da şehirlerdeki ortak yaşam alanlarındaki pratiklere bakıldığında, Hıristiyan (Sırlar) ve Müslüman nüfus arasında daha eşit bir yaşam tarzının yürürlükte olduğu söylenebilir.²²

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kentsel yerleşimler, kesin bir kural olmamasına rağmen, çoğunlukla mezhepsel çizgilerle ayrılmış mahallelerden oluşuyordu, Osmanlılar, Hanefi otoritesi Ebu Yusuf tarafından belirtilen, zimmi nüfusun İmparatorluğun tüm şehirlerinde, hatta Müslüman mahallelerinde yaşamalarına, kendi dükkanlarını tutmalarına, karma esnaf loncalarına üye olmalarına ve ticaret yapmalarına bir şartla izin verildiği görüşünü Müslüman yaşam tarzını bozmamak şartına bağlı olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla şehirlerde her şeyden önce gayrimüslimlerin dikkat etmeleri gereken temel kural öncelikle meyhane açmamak ve Müslüman nüfusa yasak olan gıda maddeleri satmamaktır. Mahkeme kayıtları (kadı sicilleri), bir tarafta mahallelerde ortak yaşama tanıklık ederken, diğer tarafta Müslüman ve gayrimüslim nüfus arasında gayrimenkul mülklerin canlı bir şekilde satın alınmasına tanıklık etmektedir. Bu da kasabalarda hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin evlerinin çok farklı olamayacağı sonucuna işaret etmektedir.²³ Prens Miloř Obrenović'in Kragujevac'ta (19. yüzyılın otuzlu yılları) bulunan evinin (konak) yerel Balkan paşalarının saraylarından farklı olmaması, hatta haremlin evin geri kalanından ayrılmış olması bu ifadeye ek bir kanıttır.²⁴ Benzer durum kıyafetler için de geçerliydi.

²¹ Jovan Cvijić, "The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula," *Geographical Review*, 5/6, (1918): 475.

²² Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler," *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3 (2017): 15, Mehmet Mahfuz Söylemez, "İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü," *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2010): 118. Gülcan Aşşın Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi," *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/I (2015): 16-18.

²³ Ahmet Güneş, "İslam Hukukunda Gayrimüslimlerin Vatandaşlık Statüleri," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008): 256-267. Ahmet Gündüz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri," *Türk Dünyası Araştırmaları*, 175 (2008): 110-113.

²⁴ Aleksandar Fotić, "Između zakona i njegove primene," *Privatni Život u Srpskim Zemljama u Osvit Modernog Doba*. (2005): 27-71.

Gayrimüslim nüfusa Müslümanlara benzer kıyafetler giymemeleri yönünde açık ve sıklıkla ilan edilen yasaklara rağmen bu tür davranışların çok yaygın olduğuna tanıklık edilmektedir.²⁵

Müslümanların Balkan coğrafyasında Osmanlı'nın hüküm sürmesiyle birlikte statü açısından sosyal elitliği çağrıştıran konumları olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla onların giyim tarzını taklit etmek "vatandaş itaatsizliğinden" ziyade "moda" olma niyetinin bir ifadesidir. Aynı model, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında özel haremler tutan bazı seçkin Sırp'ların uygulamalarında da görülebilir. Birinci ve İkinci Sırp Ayaklanmalarının liderlerinden bazılarının bile birkaç karısı ya da kamuoyunca tanınan metresleri vardı. Bunlar arasında Milenko Stojković, Jovan Mičić, prens Miloš ve diğerlerini saymak mümkündür.²⁶ Bu durum, 18. yüzyılda bir sosyal grup olarak kurulan Sırp burjuvazisi tarafından doğulu yaşam tarzının ne ölçüde kabul edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, Doğu ve İslam maddi kültürünün en güçlü etkisinin beslenme kültüründe gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı fethiyle birlikte Balkanlar'daki beslenme biçimi hızla ve dramatik bir şekilde değişmiştir. Hala geleneksel Türk yemeklerle zenginleşmiş yöresel çeşnili yemekler Balkan uluslarının çoğunun menüsünün bir parçası olmaya devam etmektedir. Bu beslenme kültürü, Sırp kırsal toplumu ile Doğulu kent toplumu arasındaki tahkim edilmiş çizgilerin sınırlarını aşmış ve daha yavaş ve daha az derecede de olsa kırsal çevreye de girmiştir.²⁷

Öte yandan genel olarak Balkan halklarının folklorunda, kültürel etkileşimin kanıtı olacak seviyede özellikle de halk şarkılarında ve süslemelerinde çok eski geleneksel Türk folkloruna ait motiflere rastlanmaktadır. Koşum takımları ve silahların yanı sıra şehir ve ev tiplerinde de Türk-Osmanlı etkileri izlenebilir. Nihayetinde Türk etkiler esas olarak Osmanlı yönetimi sırasında tüm Balkanlara yayılmış ve Türk nüfusu ile Müslümanlaşmış Balkan milletleri arasında en güçlü hale gelmiştir.²⁸ Diğer taraftan, Balkanlarda Türk tipi kasabanın gelişimi, elde edilen güvenlik seviyesine ve İslam'a geçiş düzeyine bağlı olarak, genellikle yerleşimin fethinden yirmi ila otuz yıl sonra başlamıştır. Balkanlar'daki Osmanlı kasabasının gelişimi, mevcut kasabaların kentsel gelişiminin devamını veya gerçek ekonomik, iletişimsel, stratejik ve diğer koşulların neden olduğu yeni kasabaların oluşumunu sağlamıştır. Bu yeni kasaba yerleşimlerinde Hıristiyan mahallelerindeki nüfus, Müslümanlaşmanın etkisiyle giderek azalmıştı. Bununla birlikte dönüşüm sürecinde eğer mevcut kasaba, yapısal olarak daha güçlü bir ekonomik temele sahipse (örneğin maden), bu kasabada Müslümanlaşma süreci ve bununla birlikte Türk tipi kasabanın yaratılması çok daha yavaş bir süreçte mümkün olmuştur. Ancak, Osmanlılar tarafından küçük pazar yerlerinin ve kırsal yerleşimlerin bulunduğu yerlerde kurulan yeni kasabalar, daha güçlü gelişimleriyle farklılık göstermiş ve en başından beri Müslüman nüfus tarafından doldurulmuştur.²⁹

İlerleyen yıllarda Osmanlı otoritesinin Balkanlarda giderek güçlü bir şekilde devreye girmesi, Hıristiyan kentlerinin daha da gelişmesini kesintiye uğratmıştı. Kentsel yerleşimlerdeki Müslüman nüfusun sayısı, ilk on yıllarda, Sırp topraklarından yarım yüzyıl önce Osmanlı idaresinin ve Türk

²⁵ Marija Kocić, *Orijentalizacija materijalne kulture na Balkanu: Osmanski period XV-XIX* (Belgrad: Hesperiaedu & Filozofski Fakultet, 2010), 361-385.

²⁶ Aleksandar Fotić, "Između zakona i njegove primene," 57.

²⁷ Ema Miljković, "Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire", 136.

²⁸ Jovan Cvijić, "The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula," *Geographical Review*, 5/6, (1918): 476.

²⁹ Jovan Cvijić, "The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula," 87

tipi kasabalarının kurulduğu Balkanların doğu bölgelerinden gelen Türk nüfusun yeniden iskân edilmesiyle artmıştı. Göçmenler başlıca askeri, idari ve dini görevlilerin yanı sıra yetenekli zanaatkârlardan oluşuyordu. Bu yeniden iskân süreci 16. yüzyılın ilk yarısında sona ermiş, yerini yerel nüfusun daha kitlesel bir şekilde İslam'a geçme sürecine bırakmıştı. Buna bağlı olarak kentlerde raya nüfusuna ilişkin yasal düzenlemelerin bazı hükümlerinde ve özellikle bazı vergilerin isimlerinde Sırp orta çağ hukuk sisteminin etkisi de görülebilir. Ancak bu hükümler, reaya (Osmanlıca رعایا) -tebaa- kavramının Osmanlı tanımının daha geniş bağlamına dahil edilmiştir.³⁰ Hıristiyan reayanın statüsü, devlet tarafından garanti altına alınan korumayı, ancak aynı zamanda İmparatorluğun Müslüman nüfusuna kıyasla açıkça ikincil bir konumu ifade ettiğini tekrardan hatırlatmakta fayda vardır. Balkanlarda hem dinsel hem de kültürel farklılıklar gündelik ve sosyal yaşamın her alanında görülebiliyordu ve karışık ortamlarda sınırlamalar daha katıydı. Bu konum, bir yandan kırsal nüfusu kendi cemaatlerine kapanmaya iterken, diğer yandan da Doğu-İslam kültürünün kentsel nüfus üzerindeki etkisini güçlendirmiştir.³¹

2. Yabancılaşma ve Uyum Arasında Sırp Tebaası

Toplumsal dinamik olarak gelenek, değişime karşı istikrarsız, ideolojik ve siyasi “işlemeye” açık bir şey olduğu için, önceki nesillerin bıraktığı “kültürel miras” kavramından ayırt edilmelidir.³² Öte yandan gelenek, belirli bir tarihsel kesitte kimliğin taşıyıcısı olan bir topluluk tarafından sosyal hayatta tercih edilmiş ve sürekliliği sağlanmış davranış kalıpları ve ritualistik söylem biçimleri ile kolektif hafızaya aktarılır. Dolayısıyla kültürel miras, tarihsel süreç boyunca istem dışı olarak aktarılırken, gelenek toplumun ana akımı tarafından tercihe dayalı korunmaya ve geliştirilmeye değer bir şey olarak kabul edilir. Dahası gelenek, toplumsal dinamikler arasından seçilerek yapılandırılır. Geleneğin yapısallaşma süreci, her kültürün, parçası olduğu toplumsal bütünlük içinde kendi alanını işaretlemesi gerçeğiyle bağlantılıdır. Bu bütün, genellikle komşu olan fakat farklılık arz eden topluluklarla etkileşimleri mozaik halde barındırır. Her kültür sosyal hayatın canlılığı içinde kaçınılmaz gerçeklik olarak beliren farklılıklarla temas ve etkileşim vasıtasıyla karşılaşılan her çeşit toplumsal kalıp, değer ve fikirleri kabul ederek ya da reddederek ele alır.³³ Bu sürecin olumlu ya da olumsuz şekilde yönünü belirleyen faktör, büyük ölçüde bu kültürün yabancı kültürle ve onun sembolik evreniyle olan ilişkisinin sıklığıdır. Kültürlerarası ilişkinin sıklığı yabancılaşma (reddetme, görmezden gelme) alanı yaratabileceği gibi adaptasyon veya evrenselleşme (bağlanma, asimilasyon) alanı da yaratabilir.³⁴

Osmanlı toplum sistemine bu açıdan bakıldığında coğrafyanın fetihlerle genişlemesinden dolayı sosyal ve kültürel farklılaşmayı zorunlu olarak sonuçlandığı görülür. Buna rağmen Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının hiçbir zaman “ne İslam'a ne de Türk kültür yapısına” tam tüm sosyolojik yapılarıyla entegre olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira Balkanlarda özellikle kırsal kesimde yaşayan köylü kitleleri Türklerin kültürel ufkunun dışında, dinde olduğu kadar dilde

³⁰ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler," *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* V (1947): 494.

³¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile (Family in Ottoman Society)*. (İstanbul: Pan Yayıncılık 2002). 216-220.

³² Simon J. Bronner, "The Meaning of Tradition: An Introduction," *Western Folklore* 59/2 (2000): 89.

³³ İsa Abidoğlu, *Modern Düşüncede Toplumsal Farklılık Olgusu*, İstanbul: KDY Yayınları, 2020.

³⁴ Peter L. Berger ve Thomas Luckmann. *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. Çev., Vefa Saygın Öğütle. (İstanbul: Paradigma, 2008). 141

de yerel kimliklerini koruyarak Hıristiyan olarak kalmışlardır. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda şaşkıncı derecede bir dikey hareketlilik vardı. Bir Hıristiyan zengin, bir Müslüman ise fakir olabiliyordu. Bir Hıristiyan önde gelen bir savaşçı, bir imparatorluk görevlisi, müreffeh bir tüccar ya da zanaatkar olabilirdi. İslam'ı benimseyen bir kişi, sosyal skalada hoşgörüyü karşılanan bir din adamından tercih edilen bir Müslüman'a yükselebilirdi. Her ne kadar hilafetin Osmanlıya geçişinin ilk dönemleri kadar belirgin olmasa da, doğuştan Müslüman olan ile sonradan Müslüman olan arasında bir ayrım vardı. Osmanlılar Anadolu ve Balkanlar'daki eski şehirleri yeniden iskân etmiş, yenilemiş, büyümüş ve yenilerini inşa etmiştir. Bir süre için ayrı Türk ve Hıristiyan şehirleri var oldu, ancak yavaş yavaş tüm şehirler Türkleşti. Türk egemenliğinin ilk dönemi Balkanlar'daki şehirlerin Türkleşmesi ile karakterize edilirken, son dönem, özellikle 18. yüzyıldan sonra, bu şehirlerin Türkleşmesi ile karakterize edilmiştir.³⁵

Bu açıdan değerlendirildiğinde 14. yüzyıl sonrasında Sırp kültürü de dahil olmak üzere Hıristiyan Balkan kültürleri için hem bir merak hem bir tehdit unsuru haline gelen Müslüman Osmanlı kültürü, çeşitli anlam alanlarını bütünleştiren ve kurumsal düzeni sembolik bir bütün olarak kucaklayan gelenekler kompleksi olarak alternatif bir sembolik evrenin taşıyıcısı olmuştur. Özellikle Sırp için farklı ve tehditkâr bir evrenle zorunlu temasın bir sonucu olarak, geleneğin sürdürülebilmesi için kendi evreninin sembolik olarak meşrulaştırılması ve yüceltilmesi gerekmektedir. Zira kapalı toplumların farklı kültürler karşısında yürürlüğe soktukları savunmacı refleksin yansımaları olarak karşıda duran güçlü kültür odağına yönelik meydan okumalar ortaya çıkar. Bu meydan okumalara, toplumsal dönüşümü tehlikeli gören kültürün, kendi sembolik evreni üzerinden, kültürel üstünlüğün kanıtlanması veya vurgulanması ameliyeleri eşlik eder³⁶

Kuşkusuz, farklı topluluklar ve kültürlerle temas veya daha öz ifade ile “ötekilik” ile yüzleşme süreçleri, zamanla şekillenen kimliğin temel belirleyicilerindedir.³⁷ Öyle ki Osmanlı egemenliğinin Balkanlardaki tarihsel deneyimi, Sırp kolektif kimliğinin kurucu unsurlarından biridir. Dahası bu kimlik kendisini daha ziyade kurtuluş mücadelesi, baskı, şehitlik gibi anlamlara gelen negatif hafıza çerçevesinde konumlandırmaktadır.³⁸ 19. yüzyılda Sırp coğrafyasında harekete geçirilen ve ‘arzu edilir’ bir gelenek ve kolektif kimlik inşa etme sürecini belirleyen ulusal proje, daha önce de belirtildiği gibi Balkanlardaki Osmanlı egemenliği deneyimini bir tür özel mit haline getirmiştir.

Günümüz Sırbistan'ında Osmanlı mirası üzerine çalışırken karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, insanların bu mirası düşündüklerinde, sahip oldukları olumsuz çağrışımlardır. Osmanlı dönemi bir bütün olarak Sırp tarihinin “karanlık çağı” olarak görüldüğü için Osmanlılara ve etkilerine küçümseyerek bakılmaktadır – Bu bakış açısının “500 yıllık Türk boyunduruğu” döneminin; göz ardı edilmesi mümkün olmayan olumlu etkilerine rağmen karanlık çağ olarak adlandırılmasının şüphesiz belgelere dayanan tarih yazımından çok kolektif hafızayla ilgisi olduğunu söylemek gerekir. Bu da “Türk boyunduruğu” mitinin Sırp milliyetçiliğinin etkisi altında kolektif hafızaya aktarıldığı anlamına gelmektedir. Zira Sırp ulusal kimliği, özellikle modern zamanlarda

³⁵ Wayne S. Vucinich, “The nature of Balkan society under Ottoman rule,” *Slavic Review* 21/4 (1962): 600.

³⁶ Peter L. Berger ve Thomas Luckmann. *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. 155-158.

³⁷ William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. Çev., Ferma Lekesizalın. (İstanbul: Ayrıntı, 1995), 93.

³⁸ Mojmir Križan, “New Serbian Nationalism and the Third Balkan War,” *Studies in East European Thought* 46/1–2 (June 1994): 47–48.

Osmanlılarla düşmanca bir ilişki tasavvuruna dayanmaktadır. Kolektif hafıza ile tarih yazımı arasındaki farkı göstermek için “Türk boyunduruğu” mitinin ayrılmaz bir parçası olan Osmanlıların sözde dini hoşgörüsüzlüğüne bakabiliriz.³⁹

Denilebilir ki özelde Sırbistan’da genelde Balkanlar’da Osmanlı hakimiyeti, sosyo-politik konularla bağlantılı olarak, hakimiyetin teşvik ettiği gelenek imajına uymayan tüm olumsuz, istenmeyen kültürel unsurları absorbe etti.⁴⁰ Ancak bu makalede Sırp kültürünün hâkim Osmanlı kültürü içindeki işleyişi özelinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlarda gelişen çok etnikli, çok dinli, çok dilli ortak bir kültür inşa etme sürecine etkisiyle ilgilenildiğini tekrardan hatırlatmakta fayda vardır.

Balkanlar’daki Osmanlı egemenliği genellikle 17. yüzyıl gibi tek bir dönemin bağlam dışı gerçekliğinin prizmasından algılanmış, bu da yanıltıcı bir tarihsel-kültürel veya siyasi-sosyal tekdüzelik üzerinden eşzamanlı sabitlik izlenimi uyandırmıştır. Osmanlı döneminin kültürel, siyasi veya sosyal gerçekliğini analiz ederken, şüphesiz eşzamanlı olduğu kadar artzamanlı değişkenliği, bölgesel çeşitliliği ve Osmanlı feodal-idari sisteminin dikey ve yatay boyutlarını da hesaba katmak gerekir. Yaygın kalıpların, algıların veya zihinsel kestirme yolların aksine, Osmanlı Barışı’nın (Pax-Ottomana) Orta Çađ dünyasına getirdiği yeni düzende, fethedilen topraklarda bulunan sosyo-kültürel yapıları yok edilmez, aksine bunların yararlı kısımları yeni sisteme dahil edilirdi.⁴¹ Ancak 14. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın ortalarına kadar Balkanlar’daki Osmanlı fetih ve yönetiminin ilk aşaması, sonraki aşamalardan temelde farklıdır. Zira ilk aşamada Osmanlı İmparatorluğu, yerel uygulamaları, biçimleri, kültürel kalıpları özümseyen, İslam ve Şeriat hukukuyla çelişse bile bunları kendi yapılarına dahil eden belirli bir pragmatizmle karakterize edilmesi mümkündür. Çünkü Osmanlılar kültürel, siyasi ve sosyal sürekliliği korumaya çalışmıştır. “İstimâlet” olarak adlandırılan Osmanlı siyasi pratiği, Balkan Hıristiyanlarının geniş kitleleri üzerinde egemenlik kurmaktan ve sürdürmekten büyük ölçüde sorumluydu. Bu, gayrimüslim nüfusun teveccühünü, desteğini ve kabulünü kazanmak için kullanılan (örneğin devlete ödenen vergilerin azaltılması veya toprak miras sisteminin kolaylaştırılması şeklinde tezahür eden) hoşgörölü, uzlaşmacı bir imtiyaz kavramıydı.⁴² Belki de bu nedenle Bosna Kralı Stefan Tomašević (1461-1463) Papa II. Pius’a gönderdiği mektupta, yerel köylülerin yerel beylerini desteklemek yerine Osmanlı Türklerine kurtarıcılar gözüyle baktıklarını yazmıştı. Mektubun devamında Kral, Papa’ya Türklerin kendi taraflarına geçmeleri karşılığında onlara özgürlük vaat ettiklerinden yakınuyordu.⁴³

Osmanlı’nın sosyo-politik ve kültürel yapıları, devlet egemenliği altındaki topraklarda yaşayan farklı milletlerin kültürel uygulamalarını ve toplumsal kalıplarını kendi öz kültürüne uyarlama

³⁹ Todorović Miloš, “Problems of Studying Ottoman Heritage in Serbia”, *Journal of Balkan and Black Sea* 4/6, (June 2021), 213-215.

⁴⁰ Cem Emrence, “Imperial Paths, Big Comparisons: The Late Ottoman Empire,” *Journal of Global History* 3/3 (November 2008): 300.

⁴¹ Heath W. Lowry, *The nature of the early Ottoman state*. (Sunny Press, 2003).

⁴² Halil İnalçık, “Stefan Dušan’dan Osmanlı İmparatorluđuna,” *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, (1954): 137-184.

⁴³ Ivo Andrić, Želimir B. Jurić, ve John F. Loud, eds. *The Development of Spiritual Life in Bosnia under the Influence of Turkish Rule*. (Duke University Press, 1990), 15.

politikası doğrultusunda, Bizans ve Balkan aristokrasisini pragmatik bir şekilde kullanılmıştır.⁴⁴ Zira Türkler'in fethedilen topraklarda kurulmakta olan idari ve siyasi sistemde dil, kültür ve yerel gerçekleri bilen insanlara ihtiyaç duydukları bir gerçektir. Bu nedenle Mahmud Paşa (Angeloviç) veya Bosna soylularından gelen Ahmed Paşa (Hercegoviç) gibi Bizans, Balkan ve Sırp aristokrasisinin birçok üyesi devşirme sistemiyle bağlantılı olarak sadrazamlık da dahil olmak üzere devlet bürokrasisinde yüksek mevkilere gelmiş ve Osmanlı İmparatorluğu tarihine özel bir şekilde damgalarını vurmuşlardır.⁴⁵ Yeni bir inancı, kültürü ya da ismi benimsemelerine rağmen, eski Bizans ve Balkan aristokrasisinin üyeleri Hıristiyan geçmişlerinin tamamen farkında olarak Hıristiyan aileleriyle yakın ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu açıdan aristokrat bir geçmişe sahip olmayan ikinci grup sadrazamlar arasında, öncelikle üç padişah döneminde görev yapmış olan Sokollu Mehmed Paşa'dan (Sokoleviç) bahsetmek gerekir. Mehmet Paşa, din değiştirmesine ve sonrasında aldığı İslami terbiyesine rağmen Sırp Hıristiyan geçmişini unutmamış ve Devletin yararına olacak biçimde içinde doğduğu kültürle teması devam ettirme adına 1557 yılında İpek Sırp/Ortodoks Patrikhanesini yeniden kurmuştur.⁴⁶

Osmanlı'nın Balkanlardaki egemenliğinde Hıristiyan kadınların ortak bir 'Rumeli' kültürü oluşturma sürecinde özellikle etkili olduklarını söylemek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde ve kültüründe iz bırakan Sırp kadınları arasında özellikle 1390/1391'de Sultan I. Bayezid ile evlenen Prenses Lazar Hrebeljanović ve Prenses Milica'nın kızı Olivera ile II. Murad'la 1436'da evlenen Sırp despotu Durd Branković'in kızı Mara sayılabilir. Kosteneçki,⁴⁷ Olivera'nın I. Beyazid ile olan evliliğinin Hıristiyanları, Müslümanların gazabından koruyacak nitelikte olmasından dolayı patrik ve konsüldeki din adamlarının onayıyla gerçekleştiğini özellikle belirtir. Burada Osmanlı İmparatorluğu'nun evlilik politikasının farklı kültürler üzerinde nüfuz artırma ilkesi açısından nispeten Bizans'inkine benzediğini hatırlatmakta fayda vardır. Dahası 15. yüzyılın ilk yarısında, Balkanlarda güçlü bir Türkofil grup olduğunu belirtmek gerekir ki Osmanlı'nın söz konusu grubu göz ardı etmesi beklenemezdi. Öyle ki Sırp feodallerin sarayında var olduğu bilinen güçlü bir Türkofil grubun Sırp aristokratların sultanlarla evliliklerine veya Sırp birliklerinin Osmanlı askeri seferlerine katılmalarına ön ayak olmaları, söz konusu durumu özetler mahiyettedir.⁴⁸ Öte taraftan dinlerini yaşamakta özgür olan sultanların Hıristiyan eşleri, sultanların Ortodoksluğa ve Ortodoks Kilisesi'ne yönelik politikalarını etkiliyor ve sultanın sarayında Hıristiyan adetlerini görünür kılabiliyorlardı.⁴⁹ Bununla beraber Sultanların eşleri Ortodoks kiliselerinin ya da manastırlarının kurucuları ve bağışçılarıydı. Siyasi müzakereler ve İmparatorluktaki Ortodoks kilisesi kadroları üzerindeki etkisi ile II. Murat'ın eşi Mara, Athos Dağı'ndaki (Chilandar, Aziz Paul Manastırı) ibadet merkezlerinin koruyucusu ve cömert bir hayırsever olarak bu konuda özellikle ünlüydü.⁵⁰ Genel

⁴⁴ Speros Vryonis, "The Conditions and Cultural Significance of the Ottoman Conquest in the Balkans," *Association Internationale des Etudes du Sud-Est Europeen*, (1970), 269.

⁴⁵ Heath W. Lowry, *The nature of the early Ottoman state*. (Sunny Press, 2003).

⁴⁶ Yılmaz, Ş. Öztürk "İpek Patrikhanesi (Sırp- Ortodoks Patrikhanesi)," *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5 (2019): 393.

⁴⁷ Konstantin Kosteneçki ve Stefan Lazareviç, *Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu*. Çev., H. Mevsim. (İstanbul: Kitap Yay., 2008), 53.

⁴⁸ Tarkan Suçıkar, "Timur'un Meclisinde Mara Despina: Bir Rivayetin Tarihi Gelişimi," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 17/2 (2017). 130-131.

⁴⁹ Mustafa Ç. Keskin, "Osmanlı Sarayı'nda Bir Sırp Prenses: Mileva Olivera Lazarevic," *Bilig* 82 (2017): 274-276.

⁵⁰ Kemal Beydilli, "II. Murad'ın Eşi Sırp Prensesi Mara Branković (1418-1487)," *Osmanlı Araştırmaları*, March 16, (2017): 385, 401.

olarak, karma evliliklerin (burada Müslümanların Hıristiyan eşleri kastedilmektedir; Zira Müslüman kadınlarla Hıristiyanlar arasındaki evlilikler İslam Hukukuna göre yasaktır) ve Müslüman haremlelerinde Hıristiyan kadınların varlığının kültürel ve dini senkretizm olgusuna etkili bir şekilde katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir.⁵¹

1459'daki Sırp Despotluğunun inkırazından sonra, Osmanlı yönetiminin ilk dönemlerinde üst sınıflara dahil olan Hıristiyan Sırlar, Ortodoks kiliselerinin ve manastırlarının finanse edilmesinde, desteklenmesinde veya kurulmasında/onarılmasında önemli bir rol oynamışlardır.⁵² Sırlardan üst sınıflara dahil olan sınıf, Osmanlı ordusundaki hizmetleri karşılığında tımar alan ağır binici savaşıçılardan (süvariler) oluşmaktaydı. Balkanlarda Osmanlı idaresi sonrası yerel hanedan yapıları ve yüksek aristokrasi çökmüş olmakla birlikte orta ve küçük soyluların bir kısmı Osmanlı feodal-idari sistemi altında faaliyet göstermeye başlamıştır.⁵³ Böylelikle eski aristokratik yapılar ortadan kalkmış ancak yeni bir Osmanlı Sırp toplumunun (yeniden) inşa süreci başlamıştır. Nitekim Osmanlı idaresindeki Balkanlarda yeni bir Sırp 'eliti' oluşuyordu ve bu elit, elbette Osmanlı sisteminde aristokrasi olarak görülmeyen ve tam toprak sahibi olmayan Hıristiyan sipahilerden oluşmaktaydı.⁵⁴ Kaynakların verdiği bilgiye göre Sırbistan'ın bazı bölgelerinde, Osmanlı hakimiyetinin ilk dönemlerinde, sipahiler arasında Hıristiyanların sayısı daha fazlaydı; örneğin hicri 881 (1476-77) tarihli bir tahrirde Semendire Sancağı'nda 149 sipahinin 85'i Hıristiyan, 64'ünün ise Müslüman olduğu kayda geçmiştir.⁵⁵

Osmanlı-Sırp adaptasyonunun bir başka düzlemi de dilsel alanda ortaya çıkmıştır. Zira Sırpça, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda ve Avrupa ile olan diplomatik temaslarda önemli bir resmi dili haline gelmişti. Babıâli, Macaristan, Eflak, Boğdan, Venedik ve Dubrovnik gibi eyaletlerle yazışmalarını Sırp dili ve Kiril alfabesiyle yürütüyordu.⁵⁶ Osmanlı uluslararası resmi yazışmalarının en eski Sırpça belgesi Sultan 2. Bayezid ile Macar Kralı 2. Vladislav arasındaki 1498 tarihli barış antlaşmasının yenilenmesidir.⁵⁷ Osmanlı uluslararası yazışmalarında ve diplomasisinde Sırpçanın kullanılması, Osmanlı yönetiminin ve bazı askeri grupların yukarıda bahsedilen 'Sırplaştırılması' ile bağlantılıydı. Bununla birlikte Türkçe tarihsel süreç içinde Sırpçayı son derece fazla etkilemiştir. Binlerce sözcüğün yanında Türkçenin gramatik yapıları da Sırpçaya geçmiş ve kullanılmıştır. Zira uzun süren Osmanlı hâkimiyeti ve ortak yaşamdan dolayı Türkçe, Balkanların ortak iletişim dili olmuştur. Osmanlı idaresindeki Balkanlarda, Türkçe olmadan gündelik hayatın, ticaretin, iletişimin mümkün olmadığı tarihi kaynaklardan görülebilmektedir.⁵⁸ Birbirinden çok farklı iki halkın

⁵¹ Heath W. Lowry, *The nature of the early Ottoman state*. 112.

⁵² Sreten Petković, *Art and Patronage in Serbia during the Early Period of Ottoman Rule (1450–1600)*, *The Byzantine World and the Turks 1071–1571*, eds. A. Bryer, M. Ursinus, (Birmingham: 1985), 414.

⁵³ Kursar Vjeran, "Non-Muslim Communal Divisions and Identities in the Early Modern Ottoman Balkans and the Millet System Theory", *Power and Influence in South-Eastern Europe 16th–19th Century*, eds. M. Baramova, P. Mitev, I. Parez, V. Racheva, (Berlin: 2013), 99–100.

⁵⁴ Ema Miljković, "Who was rich and who was poor? Creation of the new Serbian 'elite' in the Serbian 15th century society", *Belgrade Historical Review* 2, Belgrade (2011), 130.

⁵⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, (İstanbul: Eren Yayınları, 1996), 68.

⁵⁶ Hazım Şabanoviç. "Dubrovnik Devlet Arşivindeki Türk Vesikaları," *Belleten* 30, (1966): 392.

⁵⁷ Tamas Palosfalvi, *From Nicopolis to Mohacs: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389-1526*, Leiden, Brill: 2018. 287-288.

⁵⁸ Özge Barut, "Tarihi Olaylar Sürecinde Türkçe ve Rusçanın Sırpça Üzerindeki Etkileri," *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 34 (June 22, 2023): 1271

yüzyıllarca bir arada yaşamasının ardından kaçınılmaz olarak gerçekleşmesi gereken dilsel temaslar, Sırp dilinde Türkçecilik olarak adlandırılan belirli alıntı kelimelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkçe ile dil temasının aktif bir iletişim tarzına dönüşmesinden dolayı Sırp halkı Türkçe bazı kelimeleri sözlü olarak benimsemiş ve Türkçe ödünclemeler Sırp dilinin doğasına ve kültürel özelliklerine göre seçilerek kabul edilmiş ve uyarlanmıştır.⁵⁹

3. Sırp lar ve Osmanlı Türkleri: Din Toplum Etkileşimi

Balkanlarda Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Sırp devletinin çöküşü ve Ortodoks Kilisesi'nin kurumsal baskısının ve sansürünün azalmasıyla birlikte, Sırp halkı ile Müslüman halk arasında sözlü iletişimin (popüler kültürün ilerlemesi ile bağlantılı olarak) artması yukarıda dil ekseninde ortaya çıkan etkileşim için gerekçe gösterilebilir. Öte taraftan Ortodoksluğun kendine özgü fideizmi, vahyin rasyonel bilise veya ritüelin dinsel dogmalara önceliğini içerdiği bilinmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla Sırp halkı üzerinde Ortodoks kilisenin nüfuz ve baskısının önceki dönemlere göre azalma eğilimi göstermeye başladığı dönemlerde spekülative teolojinin, teorik teolojik literatürün önüne geçtiğini söylemek gerekir. Bu nedenle Balkanlarda Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Sırp dini geleneğinin popüler aktarımın etkisine özellikle açık olduğu vurgulanmalıdır. Buna rağmen Sırp Ortodoksluğunun halkta kırılan nüfuz ve etkisinin giderek yok olmaya doğru giden sürecini durduran her şeyden önce Osmanlı yönetiminin Ortodoks kilisesini himaye altına alma koşulları olmuştur.⁶¹ Sırpça sözlü aktarım (özellikle şarkılar) söz konusu olduğunda, bunun izleri, eserlerine Sırp şarkılarından unsurlar katan Prizrenli Suzi Çelebi (ölümü 1524) gibi çoğunlukla din değiştiren Osmanlı şair ve mütefekkirlerin yazılarında bulunabilir.⁶² Resmi teolojik öğretilerden uzak ve pagan inançların unsurlarıyla zenginleştirilmiş olan halk Hıristiyanlığı (Ortodoksluğun bir halk varyantı) ve kültürel sınırın 'diğer tarafında' var olan, Şamanizmi çağrıştıran unsurlarla iç içe geçmiş halk İslamı, Osmanlı İslam kültürü ile Sırp Ortodoks kültürünü manevi ve mezhepsel düzeyde birbirine yaklaştırabilecek karakteristik bir 'boşluk' yaratmıştır.⁶³

İmparatorluğun birçok bölgesinde Hıristiyan aşiret liderleri, Müslüman aşiret liderleri gibi konumlarını korudular. Hıristiyan aşiret liderleri, takipçileri ile Osmanlı yetkilileri arasında bağlantı görevi gördüler ve özel hak ve ayrıcalıklardan yararlandılar. İster seçilmiş, ister kalıtsal, ister atanmış olsun, Sırp cemaat ya da köy ileri gelenleri (knez, primikür) bazen kendilerini sıradan reayadan (ya da tebaadan) ayıran avantajlar elde ediyorlardı. Sırp lar özelinde 16. yüzyılda Balkanlarda yaşayan Müslüman ve Hıristiyan unsurlar arasında dini senkretizmle ilgili özel bir bağ da kript-Hıristiyanlık olgusu üzerinden tezahür etmekteydi. Kripto-Hıristiyanlar çoğunlukla İslam'ı resmen kabul eden ancak gizlice Hıristiyanlık inancını sürdüren dönmelerdi. Zirojevic⁶⁴ gibi bazı araştırmacılar, kript-Hıristiyanlık olgusu ile süreç olarak Balkanlarda tamamlanmamış veya

⁵⁹ Stefani Miljković, "The use value of Turkish loanwords in contemporary Serbian standard and colloquial language," *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 12 (2023): 596.

⁶⁰ Olivier Clement, "Ortodoksluk Mezhebi", *Din Fenomeni*, çev. Mehmet Aydın, (Konya: Tekin Kitabevi, 1992)

⁶¹ Ema Miljković, "Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire," *Journal of Social Sciences* 27 (2012), 131–132.

⁶² Olga Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću 1459–1804*, (Beograd 2009).

⁶³ Antonina Željazkova, *Razprostranenie na isljama v zapadnobalkanskite zemi pod osmanska vlast XV–XVIII* (Sofija: vek, 1990), 142–143.

⁶⁴ Olga Zirojević, *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru*. (Dvoverje, Beograd 2003).

tam olarak kararını bulmamış İslamlaşma olgusu arasında yakın bir ilişki olduğunu varsaymaktadırlar. Sırp lar arasında kript o Hristiyanlıktan ilk kez 1568 yılında, Sırp asıllı bir Osmanlık askerinin Edirne’de Sultan’ın sarayındaki bir Fransız elçisine “Sırp inancından ve Sırp soyundan” olduğunu, Türkler arasında yaşadığını ve Müslüman gibi davrandığını, ancak doğuştan Hristiyan olduğunu itiraf etmesinden bahsedilmektedir.⁶⁵

Balkanlarda toplumsal değişim ve din konusunda Sırp lar özelinde billurlaşan en dikkat çekici örneklerin başında şüphesiz Hristiyanlığının folklorik öğelerinden bazılarının Müslüman Türklerin halk inançlarına karışması veya her iki inanç arasında yine folklorik düzeyde bir difüzyonun olması gösterilebilir. Hristiyan azizlerin Müslüman ermiş ve kahramanlarla yer değiştirme örneklerinde görüldüğü üzere Hızır-İlyas anlatıları Aziz George-Theodore ile Sarı Saltuk anlatıları ise Aziz Nikolaos ile bazı düzlemlerde iç içe geçmiştir.⁶⁶ Öte yandan Sırp lardan müslümanlaşan halkın bir kesimi çocuklarını vaftiz etmeye devam etmiş veya Hamursuz Bayramı ya da Noel ile ilgili bazı ritüelleri günlük hayatlarında sürdürmeye çalışmışlardır.⁶⁷

Yukarıda sözü geçen müslümanlaşma hareketleri nedeniyle ortaya çıkan senkretik inançlardan rahatsızlık duyan Osmanlı yönetimi gayrimüslimler arasında mezhep değiştirmeyi engellemeye çalıştığı gibi kitlesel ihtida hareketlerini de pek tasvip etmemiştir. Ancak, bireysel olarak İslamiyet’e geçiş her zaman mümkündür ve bazen bu durum teşvik ediliyordu. Zira iskân politikalarıyla Balkanlarda teşekkül eden İslam, kendisine yerel unsurlardan müntesipler bulmakta zorlanmadığını ifade etmek gerekir. Bununla birlikte, Balkanlarda ilk yüzyıllarda İslamlaşma nispeten düşük yoğunluklu idi. Kitlesel din değiştirme olaylarının ise gerileme dönemi ile birlikte başladığı görülmekle birlikte asıl yaygın örneklerin 17. ve 18. yüzyıllarda yaşandığı aktarılır.⁶⁸ Ancak, Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardan çekilişine kadar bireysel düzeyde din değiştirme olayları devam etmiştir.

Zorla din değiştirme örnekleri tikel nitelikte olmakla birlikte İslam’ı kabul edenlerin büyük çoğunluğu bunu zorlama eseri olarak yapmamıştır. Balkan ve özellikle Bulgar tarih yazıcılığında zorla İslamlaştırma olgusu uzun yıllar işlenmiş olmasına rağmen son yıllarda sözü geçen dönemlerde ihtidaların bireysel düzeyde gerçekleştiği kanaati giderek yaygınlaşmaktadır.⁶⁹ Zorla din değiştirme temasını işleyen yazarlar iddialarını devşirme sistemi, kölelik, devletin baskı ve kılıç yolu ile İslamlaştırma politikası takip ettiği vb. konuları üzerine temellendirmişlerdir (Jelyazkova 1997: 46,47; 2002: 259-262) Gönüllü din değiştirmeler ise, idari değil ancak toplumsal ve ekonomik baskıların bir sonucu olarak toplumda yer edinme, vergilerin bir kısmından kurtulma, maddi çıkar

⁶⁵ Skendi Stavro, “*Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottomans*,” *Slavic Review* 26/2 (1967), 242.

⁶⁶ Frederick William Hasluck, *Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam*. Çev., Timuçi Bender, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 328. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslam’ın Balkanlar’daki Destanı Öncüsü XIII. Yüzyıl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), 17-20.

⁶⁷ Skendi Stavro, *Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottomans*, 245.

⁶⁸ John R. Lampe ve Maria Todorova. “Imagining the Balkans,” *The American Historical Review*, 105/ 3, (June 2000), 98, Antonio Jelyazkova, “Islamization in the Balkans as an Historiographical Problem: The Southeastern Perspective”, *The Ottomans and The Balkans, A Discussion of Historiography*, Eds. Fikret Adanır-Suraiya Faroqhi, (Leiden Boston Köln: Brill, 2002), 223-266

⁶⁹ Maria Todorova, “Balkanlar’daki Osmanlı Mirası”, Ed. L.Carl Brown, *İmparatorluk Mirası, Balkanlarda ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası*, (İstanbul, İletişim Yay. 2000), 76-77.

vb. arzuların teşvikiyle yaşanmış din değiştirmeleri olarak yorumlanmaktadır.⁷⁰ Şehir ve köylerde yüzyıllar boyu bir arada yaşama, devletin özendirme faaliyetleri (suç affı, köle azatlığı vs.), hukuki yapıdan kaynaklanan Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki farklar, evlilikler, tasavvuf ve tarikatların etkisi, Osmanlı kültürünün gündelik yaşamın çeşitli yönlerine kendisini aksettirmesi ve nihayet vicdanen insanın istediği dine inanma özgürlüğü, Balkanlarda İslamlaşma konusunu ele alırken gözden uzak tutulmaması gereken hususlardır.

Bireysel din değiştirme olaylarında İslam, etnik bir yapılandırıcı işlevi görmüş ve yeni sosyal ve dini çevreye uyum sürecinde İslamlaşma Türkleşme ile paralel gelişmiştir. Ancak yoğun olarak ihtidaların yaşandığı bölgelerde anadil muhafaza edilmiş bu vasıta ile Müslümanlık vurgusu mühtediler arasında ön plana çıkmıştır. Buna rağmen zamanla Osmanlı-Türk kimliğinin baskın hale geldiği bir kültür ortamı kendisini gün yüzüne çıkartmıştır. Bosna, Girit ve Rodoplar'da (Pomaklar) meydana gelen din değiştirme olayları bu gruptandır. Bu sürece paralel olarak yerel Hıristiyan halklar da birtakım refleksler geliştirerek din değiştiren hemcinslerini yok sayma yoluna gittiler. İslam'ı kabul edenler yabancılar, dönmeler haline geldiler, artık onlar "Hıristiyan kardeşler" veya arkadaşlar değil, "kafirler", "Osmanlılar ve Türkler"di.⁷¹ Mühtedilere atfen Türkleşmiş Hıristiyan anlamında "potumak" ifadesi Slav dillerine yerleşti. Balkan Hıristiyanları bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra uzun yıllar Türklük ve Müslümanlığı eş anlamlı kullanmaya devam etti.⁷²

Dinler arası örüntülerin, stratejilerin ve yapıların pragmatik bir sentezine yönelik spesifik Osmanlı konsepti 16. yüzyılın ikinci yarısında değişmeye başlamıştır. İslam dünyasının geleneksel merkezleri olan Mısır ve Suriye'nin fethinden sonra (1516/1517) Osmanlı İmparatorluğu daha merkezi ve bürokratik hale gelerek daha dinsel bir karaktere bürünmüştür. İslam, İmparatorlukta sosyo-politik hayatın tüm alanlarına nüfuz etmeye ve orduda Müslüman bir unsur tercih edilmeye başlandı. Bu dönem, Sultan'ın gücüne ve Osmanlı meşruiyetine yönelik yeni meydan okumalara ve tehditlere sahne oldu; bu tehditler, eskatolojik ruhani yenilenme beklentisi (1591/1592 Müslümanların bin yılıydı; Müslümanların Anno Hegirae sistemine göre Hicret'ten itibaren bin yıl sayılıyordu) ve Osmanlı Sultanı altında evrensel bir İslami monarşi yaratma kavramı bağlamında özel bir önem kazandı. Ancak, her şeyden önce Avrupa'da Habsburg monarşisi ve Asya'da Safevi devleti (İran'a Şii kimliğini veren bu hanedandır) ile yaşanan emperyal rekabet, güçlü bir (ortodoks) dini kimliğin, bir tür Sünnileştirmenin kristalize edilmesi ihtiyacını doğurmuş ve bu da Osmanlı İmparatorluğu'nda mezhepsel kutuplaşmaya yol açmıştır.⁷³ 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı feodal-idari ve askeri sistemindeki Hıristiyan Sırpların sayısı (İslamlaşmanın da etkisiyle) giderek azalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda derinleşen feodal ve siyasi kriz özellikle 16. yüzyılın sonunda belirginleşti. Vergi yükünün artması, feodallerin konumunun güçlenmesi ve reayanın daha fazla baskı görmesi gibi genel olguların yanı sıra, bu krizin daha derin nedenleri de vardı. Türk yenilgilerinin (1571'de Lepanto; 1593'te Shishak) neden olduğu anarşi, Avusturya-Türk Savaşı (1593-1606), 1594'te Banat'ta olduğu gibi yerel ayaklanmalar, ekonomik durgunluğa, kıtlığa ve

⁷⁰ Maria Todorova, "Balkanlar'daki Osmanlı Mirası".

⁷¹ Antonio Jelyazkova, "Islamization in the Balkans as an Historiographical Problem: The Southeastern Perspective," *The Ottomans and The Balkans, A Discussion of Historiography*, (Leiden Boston Köln: Brill, 2002).

⁷² Aşkın Koyuncu, "Osmanlı Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler," *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 1 (2004). 203-212

⁷³ Tijana Krstić, *Contested Conversions to Islam. Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*, (Stanford 2011), 12-14.

salgın hastalıklara yol açarak kuzey Sırbistan'ın ıssızlaşmasına ve Hajduk hareketinin gelişmesine neden oldu.⁷⁴

Son olarak, Osmanlı yönetiminin erken dönemindeki dini ve kültürel senkretizm kavramından bahsetmek gerekir. Senkretik ve anti-senkretik söylemler, Sırp ve Osmanlı kültürü arasındaki uyum ve yabancılaşma düzlemlerinin işleyişi başlığında kullanılan kavramlarla kısmen örtüşmektedir. Senkretizm, yüzeyinin altında belirli grupların çatışan çıkarları, güç, nüfuz ve sosyal konum için rekabet olan çeşitli stratejilerle ilişkilendirilmiştir. Gerçekten de Osmanlı senkretizmi kavramı bazen hem Müslüman hem de Hıristiyan topluluklar içinde senkretizm karşıtı bir söylemi çağrıştıran gerilimlere ve direnişe neden olmuştur.⁷⁵ Örneğin Konstantin Mihailović, senkretizm karşıtı söylemi temsil eden *Turkish Chronicle* adlı eserinde, Osmanlı'nın Hıristiyanların din değiştirmelerini hızlandırmak için onları sosyo-politik yapılara dahil etme stratejisine olumsuz atıfta bulunmaktadır. K. Mihailović'e göre bu, Türklerin büyük başarısını gördüğü Osmanlı fetih yöntemlerinden biridir. Mihailović, Osmanlı yayılmasının bir resmini çizerken, karakteristik deniz metaforunu kullanır ve tuzlu ve tatlı suyun karışması olgusu aracılığıyla, İslamlaşmanın bir başlangıcı olan Osmanlı senkretizm fikrinin özgüllüğünü aktarmaya çalışır. Senkretizmle yakından bağlantılı olan olgular, din değiştirme (İslamlaşma) ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kısmında -Rumeli'de- yaşayanlar ve onların kültürleri için yeni bir kimliğin kristalleşmesiydi. Yeni Osmanlı eliti (çoğunlukla kentli) kimliğini senkretik ve anti-senkretik söylemler arasındaki gerilimler bağlamında inşa etti ve hem Hıristiyan hem de Müslüman kökenli dini veya kültürel unsurları seçici bir şekilde tercih etti. Bu yeni Osmanlı elitinin büyük bir kısmı İslam dinine geçenlerden oluşmakla birlikte, erken dönemde Osmanlı feodal-idari ve sosyo-politik sistemiyle ilişkili Hıristiyanlardan da oluşmaktaydı.⁷⁶ Dolayısıyla Sırp kültürü ya tek başına ya da daha geniş bir 'Rumeli' bağlamında analiz edilebilir. Adaptasyon düzlemleri, Sırp kültürünün Osmanlı yönetimi altında gelişen yeni bir ortak kültürün oluşum sürecine etkisi olarak düşünülmelidir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süreli hükümdarlığı boyunca, Sırp toplumu da çeşitli değişimlere ve dönüşümlere uğradı. Bu süre zarfında, Osmanlı yönetimi altındaki Sırpaların toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşamları önemli ölçüde etkilendi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısı içinde, Sırp da kendi kültürlerini sürdürdüler. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi dini İslam olduğu için, Sırp arasında İslam'ın etkisi arttı. Müslüman olan Sırp, Osmanlı yönetimi tarafından ödüllendirilebilirken, Hıristiyan olanlar genellikle daha düşük sosyal statüye sahipti. Osmanlı yönetimi altında Sırp toplumu, genellikle Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesine bağlı olarak işleyen bir feodal düzen içinde yaşadı. Sırp toplumu, yerel beylikler ve Osmanlı yöneticileri arasındaki ilişkilere tabi oldu. Osmanlı İmparatorluğu, Sırp'lardan da askeri hizmet bekliyordu. Sırp, Osmanlı ordusunda çeşitli kademelerde görev alarak imparatorluğun savunmasına katkıda bulundular. Bu, Sırp arasında toplumsal hareketliliği artırmış ve onları

⁷⁴ László Hadrovics, Radoslav Katičić ve Marko Kovačević, *Srpski Narod I Njegova Crkva Pod Turskom Vlašću*. (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000), 17

⁷⁵ Tijana Krstić, *Contested Conversions to Islam. Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*, (Stanford 2011), 12–14.

⁷⁶ Konstantin Mihailović, *Bir Yeniçerinin Hatıraları*, çev. Nuri Fudayl Kıcırioğlu-Behiç Anıl Ekin, (İstanbul Ayrıntı Yayınları, 2013), 159-160.

Osmanlı devlet yapısına daha fazla entegre etmiştir. Nihayetinde Sırlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sistemi içinde yer almış, ticarete, tarımda ve el sanatlarında Osmanlı ekonomisi içinde önemli bir rol oynamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısı, "millet" sistemi adı verilen bir düzeni içeriyordu. Bu sistemde, farklı dini ve etnik gruplara mensup topluluklar, kendi iç işlerini düzenleme ve kendi liderlerini seçme hakkına sahipti. Sırlar da bu sistem içinde kendi topluluklarını yönettiler. Osmanlı hakimiyeti altındaki Sırların toplumsal dönüşümü, geniş bir coğrafyaya yayılan ve çeşitli etnik grupları içinde barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nun karmaşıklığına bağlı olarak çeşitlilik göstermiştir.

Kaynakça

- Andrić, Ivo, Želimir B. Juričić, and John F. Loud, eds. *The Development of Spiritual Life in Bosnia under the Influence of Turkish Rule*. Duke University Press, 1990.
- Barut, Özge. "Tarihi Olaylar Sürecinde Türkçe ve Rusçanın Sırpça Üzerindeki Etkileri." *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 34 (June 22, 2023): 1268–82.
- Berger, Peter L. ve Luckmann, Thomas. *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. Çev., Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Paradigma, 2008.
- Beydilli, Kemal. "II. Murad'ın Eşi Sırp Prensesi Mara Branković (1418-1487)." *Osmanlı Araştırmaları*, March 16, (2017): 383–412. <https://doi.org/10.18589/oa.590925>.
- Blagojevic, Mirko, and Vladimir Bakrac. "Dynamics of People's Attachment to the (Orthodox) Religion and the Church in Serbia." *Research Result. Sociology and Management* 6/3 (September 30, 2020): 77-90. <https://doi.org/10.18413/2408-9338-2020-6-3-0-5>.
- Bronner, Simon J. "The Meaning of Tradition: An Introduction." *Western Folklore* 59/2 (2000): 87. <https://doi.org/10.2307/1500154>.
- Clement, Olivier. "Ortodoksluk Mezhebi", Din Fenomeni, çev. Mehmet Aydın, Konya: Tekin Kitabevi, 1992.
- Connoly, William E. *Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. Çev., Ferma Lekezizalın. İstanbul: Ayrıntı, 1995.
- Cvijić, Jovan. "The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula." *Geographical Review*, 5/6, (1918): 470–482. <https://www.loc.gov/item/2007627466/> doi: <http://doi.org/10.2307/207806>
- Çağatay, Neşet "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler." *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* V (1947): 483-511.
- Demir, Konur Alp. "Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Adem-i Merkeziyetçi Bir Yönetim Modeli: Millet Sistemi." *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/17 (2019): 411-426. DOI: 10.29029/busbed.501842.
- Durmaz, Edip. "Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi Ve İdari Bir Terim Olarak "Rumeli" (12.-19. Yüzyıllarda)," *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)* 4/1 (2014): 68-75.

- Emrence, Cem. "Imperial Paths, Big Comparisons: The Late Ottoman Empire." *Journal of Global History* 3/3 (November 2008): 289–311. <https://doi.org/10.1017/s1740022808002738>.
- Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi* İstanbul: Ağaç yayıncılık, 1992.
- Filipović, Nedim. *Islamizacija u Bosni i Hercegovini*. Tesanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2005.
- Fotić, Aleksandar. "Između zakona i njegove primene." *Privatni Život u Srpskim Zemljama u Osvit Modernog Doba*. (2005): 27-71.
- Gündüz, Ahmet. "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri." *Türk Dünyası Araştırmaları*, 175 (2008): 110-118.
- Güneş, Ahmet. "İslam Hukukunda Gayrimüslimlerin Vatandaşlık Statüleri." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008): 256-267.
- Güneş, Gülcan Avşin. "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi." *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2015): 16-18.
- Güneş, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler." *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3 (2017): 12-26.
- Hadrovics László, Katičić Radoslav ve Kovačević Marko. *Srpski Narod I Njegova Crkva Pod Turskom Vlašću*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000.
- Hasluck, Frederick William. *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*. Çev., Timuçi Bender, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Ignjatović, Aleksandar. "Images of Imperial Legacy: Modern Discourses on the Social and Cultural Impact of Ottoman and Habsburg Rule in Southeastern Europe." *Slavonic and Eastern European Review*, 90/3 (2012):527-530.
- İnalcık, Halil "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna." *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, (1954): 137-184.
- İnalcık, Halil. *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, vol. I: 1300–1600*. Cambridge: 1994.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayınları, 1996.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- İnbaşı, Mehmet. *Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskan, Balkanlar El Kitabı I*. Çorum: Karam& Vadi Yay, 2006.
- Jelyazkova, Antonio. "Islamization in the Balkans as an Historiographical Problem: The Southeastern Perspective", *The Ottomans and The Balkans, A Discussion of Historiography*, Eds. Fikret Adanır-Suraiya Faroqhi, Leiden Boston Köln: Brill, 2002.
- John R. Lampe ve Maria Todorova. "Imagining the Balkans." *The American Historical Review*, 105/ 3, (June 2000).
- Karaman, Fikret. "Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Mirası." *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2018): 21-47.

- Katic, Tatjana. *Serbia under the Ottoman Rule. Serbian Und Montenegro (pp. 145-158)*. Wien: Österreichische Ost-Und Südostreuropa-Institut 2005. 153.
- Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek* İstanbul: Klasik, 2004.
- Keskin, Mustafa Ç. “Osmanlı Sarayı’nda Bir Sırp Prenses: Mileva Olivera Lazarevic.” *Bilig* 82 (2017): 269-301.
- Kocić, Marija. *Orijentalizacija materijalne kulture na Balkanu: Osmanski period XV-XIX*. Belgrad: Hesperiaedu & Filozofski Fakultet, 2010.
- Kołodziejczyk, Dariusz. “The Turkish Yoke” Revisited: the Ottoman Non-Muslim Subjects Between Loyalty, Alienation, and Riot. *Acta Poloniae Historica* 93 (2006): 177-195.
- Konstantin, Kosteneçki ve Stefan Lazareviç, *Yıldırım Bayezid’in Emrinde Bir Sırp Despotu*. Çev., H. Mevsim. İstanbul: Kitap Yay., 2008.
- Korkmaz, Kürşat. “Sırp Milliyetçiliğinin Kuramsal Temelleri.” *Karadeniz Araştırmaları Merkezi* 18/71 (January 1, 2021): 535–46. <https://doi.org/10.12787/karam1768>.
- Koyuncu, Aşkin. “Osmanlı Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler.” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 1 (2004).
- Križan, Mojmir. “New Serbian Nationalism and the Third Balkan War.” *Studies in East European Thought* 46/1–2 (June 1994): 47–68. <https://doi.org/10.1007/bf01074768>.
- Krstić, Tijana. *Contested Conversions to Islam. Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*, Stanford: 2011.
- Kurtaran, Uğur. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi.” *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi* 1/8 (2011): 57-71.
- Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Lowry, Heath W. *The Nature Of The Early Ottoman State*. Suny Press, 2003.
- Maria Todorova, “Balkanlar’daki Osmanlı Mirası”, Ed. L.Carl Brown, *İmparatorluk Mirası, Balkanlarda ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası*, İstanbul: İletişim Yay. 2000.
- Marinkovic, Mirjana. “Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası.” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 5/9, (2012): 44-56.
- Mihailoviç, Konstantin. *Bir Yeniçerinin Hatıraları*, çev. Nuri Fudayl Kıcırioğlu-Behiç Anıl Ekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013, 159-160.
- Miljkovic, Ema. “Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2009 (2009): 129-137. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11418/136397>
- Miljković, Ema, “Who was rich and who was poor? Creation of the new Serbian ‘elite’ in the Serbian 15th century society”, *Belgrade Historical Review* 2, Belgrade (2011), 129-142.

- Miljkovic, Ema, and Svetlana Strugaveric. "Eski İle Yeni Arasındaki Köprü: Osmanlı Yönetiminin İlk Yüzyılında Sırp Toplumunu." *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)* 5/9 (2015): 18-38.
- Miljković, Stefani. "The use value of Turkish loanwords in contemporary Serbian standard and colloquial language." *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 12 (2023): 595-604.
- Miloš Todorović, "Problems of Studying Ottoman Heritage in Serbia", *Journal of Balkan and Black Sea* 4/6, June 2021, 213-237.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü XIII. Yüzyıl* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile (Family in Ottoman Society)*. İstanbul: Pan Yayıncılık (2002).
- Öztürk Yılmaz, Ş. "İpek Patrikhanesi (Sırp- Ortodoks Patrikhanesi)." *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5 (2019): 393-407.
- Palosfalvi, Tamas, *From Nicopolis to Mohacs: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389-1526*, Leiden, Brill: 2018.
- Petković, Sreten. *Art and Patronage in Serbia during the Early Period of Ottoman Rule (1450–1600)*, *The Byzantine World and the Turks 1071–1571*, eds. A. Bryer, M. Ursinus, Birmingham: 1985.
- Popović, Mihajlo, "Shedding New Light on the Ties of Mara Branković to the Holy Mountain of Athos and the Translation of Relics", *6th International Hilandar Conference*, Ohio State University, 19–21 July 2013.
- Sak, Ramazan, Şahin Sak, Çağla Öneren Şendil ve Eşref Nas "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi," *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi* 4/1 (2021): 227 - 250.
- Schmitt, Oliver Jens. *The Ottoman Conquest of the Balkans: Interpretations and Research Debates*. Wien: Austrian Academy of Sciences Press, 2016.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü.", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2010): 108-122.
- Stavro, Skendi. "Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottomans." *Slavic Review* 26/2 (1967).
- Suçıkar, Tarkan. "Timur'un Meclisinde Mara Despina: Bir Rivayetin Tarihî Gelişimi." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 17/2 (2017). 129-140.
- Şabanović, Hazım. "Dubrovnik Devlet Arşivindeki Türk Vesikaları." *Belleten* 30, (1966): 391-437.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurum Yay, 1998.
- Vasić, Milan. "O knežinama Bakića pod turskom vlašću." *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, (1958): 229-237.

- Vjeran, Kursar. “Non-Muslim Communal Divisions and Identities in the Early Modern Ottoman Balkans and the Millet System Theory”, *Power and Influence in South-Eastern Europe 16th–19th Century*, eds. M. Baramova, P. Mitev, I. Parev, V. Racheva, Berlin: 2013, 99–100.
- Vryonis, Speros. “The Conditions and Cultural Significance of the Ottoman Conquest in the Balkans.” *Association Internationale des Etudes du Sud-Est Europpen*, 1970.
- Vucinich, Wayne S. “The nature of Balkan society under Ottoman rule.” *Slavic Review* 21/4 (1962): 597-616.
- Željzkova, Antonina. *Razprostranenie na isljama v zapadnobalkanskite zemi pod osmanska vlast XV–XVIII* (Sofija: vek, 1990), 142–143.
- Zirojević, Olga. *Islamizacija na južnoslovenskom prostoru*. (Dvoverje, Beograd 2003).